ململانێی نەوەکان لە چیرۆکی (تەرم)دا

دلێر کەریم
(گەرمیان- ڕزگاری)

(بۆنی تاریکی) نۆ کورتە چیرۆک لەخۆ دەگرێت، کە دوا چیرۆکیان چیرۆکی (تەرم)ە. هەروەک ئەوەی کە مردن دوا پەردەی شانۆی ژیانە، فەرهاد شاکەلی، بە زمانێکی هونەریی باڵا، لە پێشەکی کۆمەڵە چیرۆکی (بۆنی تاریکی)دا ئاماژە بەوە دەکات کە (من چیرۆکنووس نیم، بە تەمایش نیم، تازە، ببمە چیرۆکنووس). دەربڕینی ئەوەی کە ئەدەب بە شێوەیەکی گشتی (بڕبڕەی پشتی ئەدەب زمانە) (١) و چیرۆک بە تایبەتی (گومانی تێدا نییە کە بڕبڕەی پشتی چیرۆک، زمانە) (٢) لە (زمان) پێک دێت، ئەم چیرۆکە دەکەن بە چیرۆکێکی باڵا.

لێرەدا نووسەر باس لەوە دەکات، کە وەک شاعیر لە ماوەی بیست و پێنج ساڵدا، پێنج کۆمەڵە شیعری بڵاو کردووەتەوە. دەڵێت (هەندێ جار شیعر نایێ بە هانامەوە، یان شیعر دەرۆستی ئەو بیرانەم نایەت. ئەم چیرۆکانە بەرهەمی ئەو ڕووبەڕووبوونەوانەن)، ئەمە ڕێک بە پێچەوانەی نووسەرێکی وەک (مەریوان وریا قانع)ە، کە لە سەرەتای دیوانی (دڵشکان) (٣) دەنووسێت (من لە مێژە شیعر دەنووسم. لە مێژە دەزانم هەندێک ئاراستە و دۆخ و ساتەوەختی تایبەتی ژیان هەن، تەنیا شیعر دەتوانێت شتێکی مانادارییان لەسەر بڵێت، تەنیا شیعر لە تواناییدایە دەستیان بگرێت و بیانخاتە سەر ڕووبەری لاپەڕە سپییەکان). دوو نووسەری خاوەن هزری تایبەت بە خۆیان،

یەکێکیان شاعیرێکی ناوداری (قوتابخانەی کفری)، کە نیگەرانە لەوەی شیعر بە هانایەوە نایەت و پەنا دەباتە بەر ماڵە فراوانەکەی چیرۆک بۆ دەربڕینی ئەو بیرانەی لە دەفری شیعردا بە ئاسانی بۆی نایەنە دەست. ئەوی تریشیان لە (قوتابخانەی ڕەهەندییەکان) وەک ئەکادیمییەک، ساڵانێکە لێکۆڵینەوە دەکات و دەنووسێت، کەچی دواجار شیعر هەندێک لە (نەگوتراوەکانی) بۆ مانادار دەکات.

نووسەر لە پێشەکیدا کورتەیەک لەسەر چیرۆکەکانی دەنووسێت و ئەم چیرۆکەیان (چیرۆکی تەرم) بە (پرسیار و گومانی تاکێکی ئەم سەردەمەیە لە مەودایەکی مێژوویی- سیاسیدا، بەڵام ڕەنگوڕووی کوردانەیشی بە ئاشکرا پێوە دیارە. نووسەر لەم چیرۆکەدا، باس لە گەشتی کوڕێک دەکات کە لەگەڵ باوکیدا کردوویە، (باوک وەک سیمبۆلێک دەشێ مەبەستی نووسەر هێزێکی سیاسی، قۆناغێکی مێژوویی، ئایدیایەک بێت کە ساڵانێک هاوسەفەری نووسەر بووە.

سیمبۆل «شتێکە کە نیشاندەری شتێکی تر بێت» (٤). لە سەرەتای چیرۆکەکەوە ململانێی کوڕ و باوک لەسەر کاتی گەشتەکە دەردەکەوێت. کوڕ بەیانی بە کاتی گونجاو دەزانێت، باوک ئێوارە هەڵدەبژێرێت. دەکرێ لێرەوە دەلاقەیەک بکەینەوە کە ململانێی مێژوویی باوک و نەوەکان ببینین. ئەویش لەسەر کات، لێرەدا ئەزموون بەسەر هێزدا سەر دەکەوێت، چونکە کوڕەکە بە پێچەوانەی باوکییەوە، حەز دەکات بەیانی زوو لە ماڵ دەرچن، بەڵام باوکەکە حەزدەکات ئێوارە بکەونە ڕێ، کەچی دواجار کوڕ بۆی دەردەکەوێت هەڵە بووە لە دیاری کردنی کاتەکەدا و ئەوەی باوکی بڕیاری لەسەر داوە گونجاوترین بووە (جا بە ڕاستی باشیشی بۆ چووبوو، چونکە

فەرهاد شاکەلی

ئەگەر وامان نەکردایە، ئەگەر وەک من بیرم لێ کردبووەوە، وامان بکردایە، دەفەوتاین).

گەشتەکەیان نۆ ڕۆژی خایاندووە، لەو نۆ ڕۆژەدا، پێنج ڕۆژی هاوسەفەرن و ڕێگە دەبڕن، کە باوکی دەمرێت کوڕەکە بە تەنیا دەمێنێتەوە و چوار ڕۆژی تر هەوڵی گەیشتن بە دەروازەیەکی ڕزگار بوون دەدات. مانەوە لەو حاڵەتی دڵتەنگی و ترسەدا، بە دیار تەرمێکەوە، ئەوجا ئەو تەرمەش هی باوک بێت، هێز و ئیرادەیەکی ئەوتۆی دەوێت لە سەرووی تواناییەوە بێت.

دەکرێ بۆ مردنی ئاسایی هەموو باوکێک لەو ئاستەنگ و کێشانە بێنە ڕێی نەوەکان، لە دوای مردنی باوکییەوە. نووسەر لەو خۆدواندنانەی کوڕەی باوک مردوودا پێمان دەڵێت کە کوڕەکان لە دوای مردنی باوکیانەوە دەبێت چۆن درێژە بەو ڕێگایە بدەن کە باوکی لە کاتی خۆیدا درێژەی پێ داوە، بۆیە لە بری گەڕانەوە بۆ ماڵ و خاڵی دەستپێکی گەشتەکەیان، بە هەمان ئاراستەی گەشتەکەی باوکی (کە هەر خۆی پلان داڕێژەری بوو) تەرمەکەی باوکی

دەگوازێتەوە.

لەو شەوەی کە باوکی دەمرێت، کۆتا گفتوگۆی نێوان باوک و کوڕ بەم شێوەیە دەبێت، جارێکیان بانگی کردم، بە ناو بانگی کردم:

- بەڵێ، بابە گیان.
- چی ئەکەی...؟!

لەوە زیاتر باوکی نایەتە گۆ، نەک هەر نایەتە گۆ و گفتوگۆکەیان تەواو ناکەن، بەڵکوو وەڵامی کوڕەکەش وەرناگرێتەوە، دەمرێت. لە دڵی کوڕەدا ئەوە دەبێتە گرێ، کە ئاخۆ باوکی لەو پرسیارەی چی ئەکەی؟ مەبەستی چی بووە؟ ئایا مەبەستی ئەوە بووە لە کاتی پرسیارکردنەکەدا چی دەکات؟ یان مەبەستی ئەوە بووە لەوە بەدوا، بۆ داهاتوو، بۆ پاشەڕۆژ، چی دەکات و بە تەمایە چی بکات!! ئەم گرێ و پرسیارە فەلسەفییە وەک قسەکانی پێشووی باوکی نییە دوای ماوەیەک لێکی بداتەوە و لە ڕاستی تێگەیشتنەکەی دڵنیای بکاتەوە. مرۆڤ تا باوکی لە ژیاندایە (باوکێکی سیمبۆلی) ئەو وەک ڕێنیشاندەر و گەورەی ماڵ و خێزان دەمێنێتەوە، ئەو ئاراستەکانی ژیان دیاری دەکات، کە باوک دەمرێت، لەگەڵ خۆیدا و جگە لە جەستەی وەک تەنێکی ئۆرگانی، ڕێنیشاندەر و ئاراستەکاری ژیانیش دەمرێت، بە تایبەت بۆ کوڕێکی گوێڕایەڵی باوکی، کە پێشتر بە پێچەوانەی قسەکانی ئەوەوە هەنگاوی نەناوە، بۆیە لێرەوە کوڕە بە خۆی و تەرمەکەی باوکییەوە دەکەوێتە ڕێ، خۆی هەم ڕێنیشاندەر و هەم جێبەجێکاریش دەبێت، کەسی لەگەڵ نییە، جگە لە تەرمەکەی باوکی. لە دەشتێکی چۆڵ و کرکای کرک باوەش لە تەرمەکە دەدات و بە مەبەستی گەیشتنی بە جێگەیەک، بەردەوام ڕێ دەکات.

نووسەر وەک کافکا دژی باوک ناوەستێتەوە، بەپێچەوانەوە لە ڕێگەی ئەم چیرۆکەوە، بە ئاراستەی ڕۆیشتنەکەی باوکییەوە دەڕوات، دەکرێ ئەو ژینگەی نووسەری تێدا پەروەردە بووە، هەمان ئەو ئاراستەیە بێت کە لە بنەماڵەی خۆیدا ڕەنگدانەوەی بووە. (خوێندەوار، شاعیر، شێخ)، بەڵام ئەمەیان تا سەر ناڕوات، وردە وردە بۆگەنبوونی (تەرم)ـەکە کوڕەی دڵسۆزی باوکیشی بێزار دەکات و ناتوانێت لە کاتی پشوودانەکانیشدا، لە تەنیشتییەوە بوەستێت، یان بخەوێت.

هەڵگرتنی تەرمەکە، لە قۆناغی دووەم دەبێتە لە کۆڵنان، دوای دوو ڕۆژ، هێز لەبەر کوڕە دەبڕێت و بیر لەوە دەکاتەوە بۆ ڕۆژی سێیەم دارەمەیتێ دروست بکات و تەرمەکەی بگەیەنێتە جێگەیەک، لە داهاتوودا هەست بە شەرمەزاری نەکات، نەک جێی بهێڵێت. هەر واش دەکات، دوو لکە داری تەریب بەیەک دادەنێت و بە شێوەی پەیژە بە شووڵی تەڕ دەیبەستێت و تەرمەکەی لەسەر دادەنێت و ڕای دەکێشێت. ئەوەش ماوەی دوو سەعاتێک بە کەڵکی دێت و ماندووی دەکات، دواتر دەسماڵەکەی دەردەهێنێت و دەیبەستێت بە هەردوو سەری دارەمەیتەکەوە و لەملی دەکات، تاوێکیش بەو شێوەیە ڕێ دەکات. کاتی پشوودان لەخۆی دەپرسێت: ئایا باوکی لە دارمەیتەکە بکاتەوە، یان هەر بە دارە مەیتەکەوە بێت؟ خۆ باوکی زیندوو نییە تا پشوو بدات، باشترە هەروا بێت و بۆ ڕۆژی دواتر ئامادەیە و پێویست بە بەستن و توندکردنەوە ناکات! دیسانەوە دەچێت لە دووری تەرمەکەوە دەخەوێت. ئەم دوورییە لە تەرمەکەوە، دوورییە لەو شتەی کە سیمبۆلەکەی لێرەدا باوکە. دوای ئەوەی

کە لەم قۆناغە تازەیەدا جگە لە بارگرانی، هیچ سوودێکی بۆی نییە و تەنیا ڕەنگە لەبەر لۆمەی خەڵکی و ڕەخنەی ڕەخنەگرانەوە پێوەی سەرقاڵ بێت.

بۆ ڕۆژی چوارەم کاتێک دەیەوێت بچێت تەرمەکە هەڵگرێت و بکەوێتە ڕێ، دوو سێ هەنگاوێکی دەمێنێ بگاتە تەرمەکە، لە بۆنی تەرمەکە بێزار دەبێت، تەنانەت ناتوانێت لێی بچێتە پێشەوە. دەزانێت کە هەرکەس مرد، دەبێت بخرێتە ژێر خاکەوە، بەڵام ئەم لەوەدا نایەوێت ئەم تەرمە بۆگەنبووەی باوکی بخاتە ژێر خاکەوە، کە تەنیایە و لە دەشتێکی چۆڵدایە، تا نەیگەیەنێتە مەنزڵێک، دەبێت هەر بەردەوام بێت لە کێشکردنی تەرمەکە، بۆیە پشتوێنەکەی خۆی لە پشتی دەکاتەوە و سەرێکی دەبەستێت بە دارەتەرمەکەوە و لە دووریشەوە ئەوسەری ڕادەکێشێت، ئەگەرچی پێنج شەش هەنگاوێک لێیەوە دوورە، بەڵام بۆنەکە هەر دێت، تەرمەکەش لە پێشتر قورستر دەردەکەوێت، بە هۆی ئەوەی هەمووی بە زەویدا دەخشا، دوێنێ تەنیا سەرێکی بە زەویدا دەخشا و سەرەکەی تری بە سنگ و بەرۆکی کوڕەکەوە بووە، تەنانەت دەنگەکەشی گۆڕاوە، (دوێنێ کە ڕامدەکێشا خرەی دەهات، دەنگەکەی ئەمڕۆ جۆرێ تەپەتەپ بوو). وردە وردە ڕای دەکێشێت تا کاتێک تەماشا دەکات یەکێک لە گورزە شووڵەکان، کە هەردوو دارەکەیان پێکەوە گرێدابوو، خوارترینیان، ئەوەی لای پێی باوکی پچڕاوە، ئەمەش وای کردووە تاکێک پێڵاوەکەی نەمابێت. جاری دووەم دەبینێت تاکی دووەمیش کەوتووە، خۆی ئەمە بە سووکایەتی بە باوکی دەزانێت، بەڵام هیچ چارێکی تریشی نییە. تا زیاتر نزیک دەبنەوە لە خۆرئاوا، شووڵ و قامیشەکان هەموو دەپچڕێن و تەرمەکە دەکەوێتە سەر زەوییەکە.

(مرۆڤ بۆ ئەوە نەخوڵقاوە تا ببەزێت) (٥)، پیرەمێردەکەی لای هەمینگوای، خۆی بەدەستەوە نادات و لە ململانێ بەردەوام دەبێت، لێرەدا پاڵەوانەکە گەنجە و بۆ گەیاندنی تەرمەکەی باوکی بە شوێنێکی ئارام ململانێ دەکات، دەشێ هەوڵدان بێت بۆ پاراستنی پێگە و ناوبانگی باوکی، نەک بەجێهێشتنی تەرمەکەی. دوورکەوتنەوە لە تەرمی بۆگەنبووی باوکی، لە پێنج شەش هەنگاوێکەوە، زیاد دەکات بۆ بیست هەنگاوێک، دواتر بۆ چل هەنگاوێک، کە هەموو ئەمانە دوورکەوتنەوەی جەستەیی و کۆمەڵایەتییانەی منداڵ و کەسوکارن لە دوای کۆچی مردووەکان، کە دەردەسەرییەکانی ژیان لەگەڵ خۆیدا مەرگی ئازیزانت لە بیر دەباتەوە. چارەش نییە، هەموو ڕێگاکانی دەربازبوون، داخراون، خۆ ناشکرێ لە تەرمەکە نزیک بێتەوە و بە پشتوێنەکەی ڕای کێشێت و لاشەی بۆگەنبوونی باوکی بە زەویدا ڕاکێشێت، ناشتوانێت لەو چۆڵەوانی و دەشتاییەدا بەجێی بهێڵێت، خۆ ناشکرێ تا دنیا دنیایە بە دیار ئەم تەرمەوە دابنیشێت، دەبێ چی بکات؟ دەشپرسێت ئەوەی لەوێدا کەوتووە باوکم نییە، تەرمی باوکمە. تەرمێکی بۆن کردووە. ناکرێ بڵێم ئەوە باوکمە. باوکم پیاوێکی ڕێک و زیندوو بوو، ئەمەی ئێستا تەرمە، تەرمێکی بۆن کردوو. تازە ئیتر ناچارم، دەبێت بڕۆم! هەر نەبێت هەواڵی مەرگی بگەیەنم. کە بیر لە هەردوو سەری ئەم ڕێگایە دەکەمەوە، دەبینم هیچ کەسێک، لە هیچ لایەک، ئاگای لە ئێمە، لە باوکم و لە من نییە. تازە ئەوسەرمان بەجێ هێشتووە، بەڵام نەگەیشتووینەتە ئەم سەریش، یەک ڕێگەم بۆ ماوەتەوە، دەبێ بڕۆم. دەپرسێت

ئێستا جیاوازی من و باوکم چییە؟ لێرەدا ڕێک وەک پاڵەوانەکەی هەمینگوای، ململانێ دەکات، بۆ ئەوەی هەواڵی مانی خۆی و نەمانی باوکی، مانایەکی هەبێت.

نووسەر وەک شاعیر و پێشمەرگەیەکی شۆڕش، نسکۆی ١٩٧٥ی بینیوە، وەک زۆرێک لە شایەتحاڵەکانیش باسیان کردووە، نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول لە کۆی ئەو نەهامەتییانەی بەسەر گەلی کورددا هاتوون، سەختتر و ناخۆشتر بووە. لە هەمان قۆناغ، وەک ئەندامێکی کارای گرووپی کفریش، شیعری کوردییان نوێ کردووەتەوە، نووسینی «تەرم» بە ساڵانێکی زۆر دوای ئەو ڕێکەوتە دوورمان دەخاتەوە لەوەی بیرمان بۆ نسکۆ بچێت. دەشێ نووسەر وەک شایەتحاڵێکی ڕووداوەکانی کۆتایی سەدەی ڕابوردوو، (چیرۆکەکە لە تەمووزی ١٩٩٦ تا ١٩٩٧/١/٦ نووسراوە) باس لە شەڕی براکان بکات، ئەو شەڕەی لە ساڵی ١٩٩٤ و تەنیا شەش ساڵ دوای تاوانی ئەنفال و کیمیابارانی هەڵەبجە، هەڵگیرسا. شەڕی خوێناوی براکان، کە جادووی شۆڕش (باوک) پووچەڵ بووەوە و لە بری تەواوکردنی (گەشتێک بۆ ئازادی و سەربەخۆیی)، جەنگیان هەڵگیرساند و (بۆگەن بوون). لە هەر هەشت چیرۆکەکەی تردا، جگە لە ساڵی نووسینی چیرۆکەکە، ئەو شوێنەش دەستنیشان کراوە کە چیرۆکەکەی لێ نووسراوە، جگە لەم چیرۆکە کە تەنیا ئاماژە بە ماوەی نووسینەکەی دراوە و ناوی شوێنەکەی تێدا نییە، ئەمەش ڕێک ئەوەیە لێرەوە کوڕەکە، تەرمی باوکی بەجێ دەهێڵێت و دەبێت بگاتە شوێنێک تا هەواڵی مردنی باوکی بە خەڵک ڕابگەیەنێت. ڕەنگە تاراوگە ئەو شوێنە بێت نووسەر ویستبێتی لەوێ هەواڵ بە هەمووان بدات کە باوکی مردووە و فریای بکەون!

سەرچاوەکان:

(١) بێ کتێب هەڵناکەم، چەند تێڕوانینێکی ئەدەبی، شێرزاد حەسەن، چاپی یەکەم، ساڵی ٢٠٠٠.

(٢) گۆڤاری ڕامان، (ژمارە ١٧٢)، زمانی شیعری پەشێو، شاخەوان فەرهاد محەمەد.

(٣) کتێبی دڵشکان، شیعر، مەریوان وریا قانع، چاپی یەکەم، ٢٠٠٥.

(٤) گۆڤاری سێڤ (ژمارە ١)، ماهیەتی زمانی سیمبۆلیک، ئەریک فرۆم، وەرگێڕانی لە فارسییەوە: شەیدا سەلاح.

(٥) ڕۆمانی (پیرەمێرد و زەریا)ی ئێرنست هەمنگوای، وەرگێڕانی: عیسا عوسمان، ساڵی چاپ ٢٠١٩.